

Aki elhozta a magyar irodalomba a moszkvai levéltárak anyagát

Beszélgetés Babus Antal irodalomtörténésszel

fotó: Vadócz Dávid

Az MTA Könyvtára Kézirattára vezetőjeként évtizedek óta a háttérből szolgálja és kiszolgálja a magyar tudományos és irodalmi életet, kutatókat. Esszéiben, tanulmányaiban irodalmunk és történelmünk nehéz, kevésbé ismert, félreértelmezett témáihoz, személyekhez nyúl, bátor, a kérdéseket tisztába tevő, világos írásaival. Az orosz levéltárak eldugott polcairól sorra tárja elénk a magyar történelem és irodalom ismeretlen, ugyanakkor forrásértékű dokumentumait, eseményeit. Sokrétű – irodalomtörténeti, szerkesztői, kutatói, fordítói, kéziratári és kiállítás-szervezői – munkájával a magyar kultúra, a magyar értékek elkötelezett napszámosa, biztos eligazító pontja.

– Bár alkotó éveid derekán tartasz, eddigi életutad is bőven kínál alkalmat arra, hogy mérleget készítsünk, és valamiféle közbenső leltárt vegyünk fel. Arra kérek, hogy mondj néhány szót iskoláidról, szüleidről, családjáról, arról, hogyan jutottál el az egyetemig, Debrecenig.

– A Mátraalján, Gyöngyöstarjában születtem. Nagyon szerencsés falu, lévén zsákfalu, ami sok mindentől megóvta a történelem során. Szinte száz százalékgig katolikus, és etnikai összetétele is szinte teljesen magyar. Mindkét ágon, édesapám, édesanyám ágán is földműves, paraszti családból származom. Édesapám nagyon tehetséges ember volt, filozofikus szakmát tanult: kerékgyártónak, más szóval bognárnak. Mert hát egy kereket fából megcsinálni óriási figyelmet, szakmai tudást igényel. Mindenhez értett, ajtót, ablakot, mindent ő készített nálunk, de főként szőlőművelésből éltünk. Ügyességének és tehetségének köszönhetően kialakította a maga vevőkörét Nógrád megyében, és oda hordta el a nagyon nehéz munkával meg-

termelt szőlőt és bort. Ebben a környezetben nőttem fel, s a szőlőben azóta is el tudok végezni mindenféle munkát. Megtanultam tőle a famunkákat is, a házam ablakának belső díszkeretét is magam készítettem. Helyben jártam általános iskolába, sokat köszönhetek az orosz tanáromnak. A véletleneknek is nagy szerepük van az életemben. Emlékszem, hogy ott rohangáltunk az iskola udvarán, és az orosz tanárom, aki eredetileg kántortanító volt, egyszer utánam kiáltott, hogy „Te, Antal! El kellene indulni az orosz versenyen!” Borzasztóan meglepődtem, eszembe sem jutott, hogy induljak. Attól kezdve sorozatban nyertem őket, tizennégy évesen országos ötödik lettem – Gyöngyöstarjából (!). Ez akkoriban sem volt jellemző, és ráadásul az első és az ötödik helyezettet csak két pont választotta el.

– Versenyző típus vagy?

– Sok versenyen indultam, még pingpongban is eljutottam a járási bajnoksáig, sakkoztam, az iskolai futballválogatottnak is tagja voltam,

és a néptáncsoportunkkal országos döntőbe kerültünk. Mivel jól szerepeltem az orosz versenyeken, kézenfekvő volt, hogy Egerbe menjek, mert abban az időben a Gárdonyi Géza Gimnáziumnak híresen jók voltak az orosz tanárai. Oda kerültem orosz tagozatos osztályba, és ott – sajnos, csak egy évre – egy nagyon kiváló tanárhoz volt szerencsém. Kollégista voltam a Petőfi Sándor Kollégiumban, a hírhedt „Tókában”. Nevelőtanárom, Pozder Péter adta a kezembe Fülep Lajos *Magyar művészetét*, az 1923-as kiadást, az eredetit, ami könyvészeti szempontból is nagy ritkaság. Nagyon értékes kötet volt, ami már akkor, gimnazista koromban megfogott. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem a gimnáziumi érettségi után szinte logikusan következett, mert tanáraink azt mondták, hogy a legjobb orosz tanszék ott van. Így Debrecenbe kerültem történelem–orosz szakra.

– *Miért gondoltam, hogy te magyar–orosz szakon végeztél?*

– Jól gondolod! Bementem az első szemináriumra, arra is emlékszem, hogy ki tartotta, és akkor megértettem, hogy én nem akarok történelem szakos lenni, annak ellenére, hogy interdiszciplináris volt az érdeklődésem, tehát minden érdekelt, a történelem, az irodalom, a művészettörténet: későbbi írásaim is ezt tükrözik. S akkor megnéztem, hogy mikor van fogadóóra a dékáni hivatalban, bementem, és teljes naivitással mondtam, hogy én el sem tudom képzelni, hogy történelem szakon tanuljak tovább, és szeretnék átmenni magyarra. Óriási szerencsém volt, mert a vonalas párttag dékánon kívül véletlenül bent volt egy pedagógia szakos professzor is – nem emlékszem a nevére, nem ismertem személyesen –, aki rendkívüli megértéssel támogatott engem, az ismeretlen elsőévest. Elhatározásomat az motiválhatta, hogy a katonaságnál egy évig csak magyar irodalommal foglalkoztam. Úgy képzeld el, hogy ott is a Kozmosz Könyvek-sorozat kis Ady-kötete lapult a mellényzsebemben, és két „Harcra

fel, feküdj!” között Adyt olvastam. Egész irodalmi, a világhoz való hozzáállásomat, az érzékenységet Adynak köszönhetem. Jobb korszakomban kétszáz versét tudtam idézni. Akkoriban jelent meg Latinovits Ady-lemeze, amit meghallgattam egyszer, és azonnal vettem még egy példányt belőle. Az egyiket csak úgy feltettem a polcra, a másikat állandóan hallgattam. Szóval emiatt akartam váltani, s láss csodát, átengedtek magyar szakra.

Most, hogy erről beszélünk, megjegyzem, hogy bár Adyt ismerem a legjobban a magyar költők közül, róla szinte semmit sem írtam. Illetve mégis, az egyetemen a szakdolgozatomat Adyból írtam, *Ady Minden-élménye* címmel. Így ismerkedtem meg Görömbei Andrással, aki a pályámat egyengette.

– *Ő nem volt tanárod egyébként, ugye? Valamilyik írásodban olvastam, hogy vizsgáztál egyszer nála, de Görömbei András más csoportokat vezetett.*

– Nem jártam hozzá szemináriumra, márpedig közvetlen tanár–diák kapcsolat a szemináriumi foglalkozásokon alakulhatott ki. Nagy szeretettel emlékszem Imre László professzorra, akadémikusra, Fülöp Lászlóra, aki nemzedékének talán legtehetségesebb irodalomtörténésze volt, de sajnos, a rendszerváltozás után teljesen magába fordult, úgy érezte, hogy az ő pályája elhibázott, mert belépett a pártba, és ezt etikailag olyan nehezen élte meg, hogy '90 után gyakorlatilag semmit nem írt. Csodálatos Krúdy-szemináriumokat tartott, nagyszerű tanár volt. Nagyon emlékezetes volt még Kovács Kálmán, a fiatalon meghalt – Adyhoz és még másokhoz is kitűnően értő – professzor, de Görömbei Andrásnak csak az előadásait hallgattam. Mindkét szakomat nagyon intenzíven végeztem. Orosz szakon például az volt a divat, hogy a hallgatók a *100 híres regény*ből olvasták el a kötelező olvasmányokat. Én mindet oroszul, Dosztojevszkijtől Tolsztojig, Turgenyevig. Ez óriási élmény volt. Orosz szakon a legtöbbet Karancsy Lászlónak köszönhettem. Őt sajnos

nem nagyon ismerik, a 19. századi orosz irodalom egyik legkitűnőbb szakembere volt, igazi úriember.

– *Doktori dolgozatodat Fülep Lajos témakörében írtad, az 1919-es szerepvállalásáról. Ennek volt témavezetője Görömbei, amely témád végül a doktori védésig jutott 2002-ben. Az első könyvedet is ebből kanyarítottad. A gimnáziumi olvasmányélményen túl mi vitt – az akkoriban, s talán a mára is igaz, csak igen kevesek által ismert és értékelt – Fülep Lajoshoz?*

– Fülepek rengeteget köszönhetek, tulajdonképpen az állásomat is. Egyetem után két évig tanítottam Pesten, a Vörösmarty Gimnáziumban. Egyszer a Tiszatájban megjelent egy cikk Fülepről, ami nagyon felbosszantott, mert olyan fokú hozzá nem értésről árulkodott, hogy azt nem lehetett válasz nélkül hagyni. Fülepről az volt akkoriban a hivatalos álláspont, hogy belső emigrációba vonult 1919 után, mert aktívan támogatta a Tanácsköztársaságot. Én itt valami ellentmondást sejtettem, hiszen Fülep 1916-ban beiratkozott a Református Teológiai Akadémiára. Kiderítettem, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattára őrzi a Fülep-hagyatékot, és annak akkori vezetőjéhez, F. Csanak Dórához kéredzkedtem be, aki Fülep Lajos legkedvesebb tanítványa volt. Oroszt tanítottam a gimnáziumban, meg magyart is, és akkor az büntetés volt, ha valakit kiküldtek részképzésre Moszkvába, és mivel én voltam a legfiatalabb tanár a gimnáziumban, rám esett a választás. Feleségem Moszkvába telefonált, hogy a Kézirattárból kerestek, nem akarok-e ott dolgozni. Úgy jöttem haza Moszkvából '86-ban, hogy egyenesen a Kézirattárba kerültem. '90-ben jelent meg a Kortársban – hosszú ideig fektették – az egyik legjobb cikkem, a *Miért választotta Fülep Lajos a magyar falut a világvárosok helyett?* Ez volt az első igényesebb írásom Fülepről, amelyre Görömbei tanár úr is felfigyelt, és utána kezdtem el a doktori munkámat, amelyben Fülep 1918–19-es működését írtam meg. Szerettem volna megértetni, hogy Fülep Kun Bélá-

A Babus család

ékhoz fűződő kapcsolata milyen hihetetlenül összetett, bonyolult volt. Fülep járt a Vasárnapi körbe, amely időről időre Balázs Béla Naphegyi villájában ült össze, mások mellett Lukács György, Mannheim Károly, Fogarasi Béla, Tolnai Károly, egy erősen baloldali világnézetű társaság. Fülepet így nevezték ki egyetemi tanárnak, teljesen nyilvánvaló, hogy Lukács György közbenjárására. Tartott is előadást 1919 májusában, de nem valamilyen kommunista témáról, hanem Assisi Szent Ferencről. Tehát sokkal bonyolultabb ez a kapcsolat, mint ahogy látszik, és a doktori dolgozatomban ezt fejtettem ki.

– *Maradjunk még a magyar irodalomnál. A 20. századi magyar irodalom elemzése az egyik fő vonulat munkásságodban. Az Árral szemben lett a második köteted címe, ennek a tartalomjegyzéke tulajdonképpen teljes áttekintését adja érdeklődési körödnek: Klasszikusaink nyomában Szovjetunióban és itthon, Németh László, Illyés Gyula, József Attila; aztán a könyvtárosokról szóló írása-id – Hamvas, Várkonyi, Vekérdi; a népi mozgalmat*

Elek Tiborral, Baranyai Norberttel és Görömbei Andrással, 2005.

elemző esszék, tanulmányok, Féja Géza, Kovács Imre, Sárközi Márta és Salamon Konrád monográfiája, illetőleg Tüskés Tiborról, Márkus Béláról, Domokos Mátyásról szólóak, és aztán megint az orosz–magyar irodalom kapcsolódási pontjairól, az orosz-szovjet irodalomról. Kezdjük a magyar irodalomnál. Forrásértékűek és reveláló hatásúak az e körben írt tanulmányaid is. Illyés, és később Németh László szovjetunióbeli útjainak hiteles története és elfogulatlan értékelése ezekből az írásaidból ismerhetők meg. Nagyon határozott, karakteres véleményt képviselsz ebben a témában is, amely alapvetően eltért a '80-as években kialakult baloldali irodalmi kánontól, amely véleményed személy szerint nekem nagyon kedves volt. Hogy jutottál el hozzájuk, milyen véleményed, képed alakult ki?

– Az egyik téma szülte a másikat. Füleptől egyenes út vezetett Illyésig, mert 1933-ban Illyés megírta a *Pusztulást*, amit nem írhatott volna meg Fülep nélkül. Fülep kacskaringós életének húsz évét Zengővárkonyban élte le, ott

volt református lelkész, ebben a gyönyörű kis mecseki faluban. De innen is európai kitekin-tése volt, magyar szemlélettel. Fülep *Magyar művészetéből* ezt lehet megtanulni, és ez a legfontosabb gondolat: az egyedi és az egyetemes korrelációja. Tehát, általában valaki vagy csak egyetemes világpolgár, internacionalista, vagy csak beszűkülten a magyar ugart, a magyar földet látja. Miközben teljesen nyilvánvaló, hogy ez zsákutca, és Füleptől azt tanultam meg: az egyedi és az egyetemes együtt kell, hogy bennünk legyen. Miközben levelezett Charles Tolnaival (Tolnai Károllyal), aki tanítványa volt, s aki Princetone-tól Párizsig egyetemi tanárkodott, Fülep arra is figyelt, hogy mi történik Baranyában, és látta, hogy katasztrofális állapotok vannak, pusztul a magyarság. Ő erre ugyan időnként figyelmeztette barátait, de senki nem akart hinni neki. Illyés sem hitte el ezt, sőt Babits se, de Illyés meglátogatta Fülepet Zengővárkonyban, és az ott folytatott beszélgetések során rádöbbsent, hogy Fülepnek igaza van, a helyzet valóban katasztrofális. Fülep óriási tudású volt, de nagyon nehezen írt, mindenbe belekapott, megírt száz oldalt, és utána nem fejezte be. Illyés ezt felismerte, és azokból az adatokból, amelyeket Füleptől hallott, megírta az óriási hatást kiváltó cikkét, a *Nyugatban* megjelent *Pusztulást*. Van, aki az egész népi írói mozgalmat ettől az írástól datálja. Ez sajnos feszültséget okozott Fülep és Illyés között, Fülep egész egyszerűen megsértődött, mert úgy érezte, hogy az ő adatait eltulajdonította Illyés, de miután hallatlanul racionális és fegyelmezett ember volt, belátta, hogy ő nem írta volna meg ezt a cikket soha – amely már-már irodalmi alkotás és a maga nemében úttörő jelentőségű volt –, és végül is Illyés a közös ügyet szolgálta vele.

Illyés személye egyébként is mindig érdekelt, s elkezdtem az oroszországi útjának a nyomait felderíteni. '90 környékén, az Oroszország szempontjából vészterhes Jelcin-korszakban szabadabban lehetett kutatni a levéltárakban, ahol rábukkantam azokra a dokumentumokra,

amelyek Illyés 1955-ös szovjetunióbeli útjával kapcsolatosak. Nagyon érdekelt Illyés 1934-es utazása is, amely aztán majd szorosán kapcsolódik a későbbi Magyary Zoltán-könyvemhez¹. Illyést tehát 1934-ben meghívták a szovjet írók első kongresszusára. Elutazott a kongresszusra, de nem tudta kivárni, mert dacára annak, hogy számos nyugati baloldali értelmiségit is meghívtak, egy hónappal elhalasztották a megnyitót. Ugyanakkor a jól bejáratott protokoll szerint megmutatták neki a „Patyomkin Oroszországot”. Ebből az útból írta meg itthon az *Oroszország* című útirajzát. Nemcsak mint szépíró dolgozta fel kitűnően az utazását, hanem nagyon kényes politikai helyzetbe is került. Utazása anyagi hátterét az Új Magyarország újság biztosította, tehát a magyarországi konzervatív körök, miközben ő ehhez a körhöz viszonyítva baloldalibb érzelmű volt. Ugyanakkor '34-ben nemcsak a magyar, hanem a nyugati értelmiség egy részében is teljesen hamis kép élt a Szovjetunióról. Abban az időben a Szovjetunióba kiutazni erkölcsi vállalás volt. Az újság tehát egyfajta konzervatív nézőpontú leleplezést várt Illyéstől, a baloldali körök pedig felmagasztalást. Illyés útinaplója egyik oldalnak sem tett engedményt, nem az ő szájuk íze szerinti könyv készült, hanem egy vérbeli szépíró, autonóm szellemiségű alkotó hihetetlenül izgalmas, a valóságot, annak minden hátrányával és eredményével felmutató kötet született, amelynek 2019-es új kiadásában közreműködhettem, amely már közli az utazás során első feleségének, Juvancz Irmának írt leveleit, és Illyés eddig publikálatlan szovjetunióbeli fényképeit is.²

- 1 *Egy konzervatív úr a baloldali zarándokok között – Magyary Zoltán szovjetunióbeli útja.* – Gyűjtötte, fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Babus Antal, Budapest, 2014. Argumentum–Balassi Intézet–Magyar Nemzeti Archívum
- 2 Illyés Gyula: *Oroszország – Útirajz / Naplójegyzetek / Levelek*, Magyar Napló Kiadó, 2019.

– *Ahogy te is említetted, egyik munka hozza a másikat. Tehát Oroszország, orosz-szovjet irodalom és a magyar irodalom kapcsolata, Fülep, Illyés, így rakódnak egymásra a kutatási témáid. Nagyon szeretem életművedben ezt a rendkívüli sokszínűséget, amely nemcsak Fülepet, Illyést, hanem aztán József Attilát is érdeklődésed homlokterébe tereli, de ezen túl Te rendezed majd évek múlva a Radnóti-kiállítás is. S mindehhez kapcsolódnak az orosz levéltári kutatásaid, amelyek során egyre tárod fel a magyar irodalommal, a magyar írókkal kapcsolatos dokumentumokat.*

– Igen, nagyon szerencsésen sikerült, ahogy mondtad, összekapcsolni ezeket a témákat és kutatásokat, az említetteken túl foglalkoztam

PhD doktori avatás 2002-ben, Debrecenben

önállóan orosz, és a magyar irodalom orosz vonatkozású témáival is, amelyek teljesen fehér foltnak számítottak. Emlékszem, a Petőfi Irodalmi Múzeumban Németh László születésének 100. évfordulóján, ott ült a család kétségbeesve, mert az 1959-es szovjet útról tartottam előadást, és az akkori értékelés szerint, Németh László eladta magát a kommunistáknak. Németh Lászlónak világ életében a legfontosabb a magyarság érdeke volt. Tehát ő, mikor '59-ben kiment a Szovjetunióba, tisztában volt vele, hogy a magyarság ebből a szovjet igából nem

fog tudni kiszabadulni, és ha élni akarunk, akkor alkalmazkodni kell hozzá. Próbálta megérteni az orosz kultúrát, az egyik legtermékenyebb fordítója volt az orosz irodalomnak, Alekszej Tolsztoj az *Első Péterét*, Lev Tolsztoj *Anna Karenináját* fordította sok más mellett. Tehát minden amellet szólt, hogy eleget tegyen a sok unszolásnak, és utazzon a Szovjetunióba. Természetesen annak, hogy valaki 1956 után a Szovjetunióba utazzon, volt politikai felhangja is. 1956, a forradalom leverése után a Szovjetunió mindent elkövetett, hogy elhitesse a világgal, hogy Magyarországon minden rendben van. Igaz, hogy volt itt egy kis csetepaté, valami kis összezördülés, de hát az isten adta nép nagy-szerűen él. Az volt a cél, hogy tekintélyes magyar értelmiségieket csábítsanak a Szovjetunióba, és ezzel legalizálják ezt az állítást. Akiket mindenképpen ki akartak vinni: Illyés Gyula, Veres Péter, Németh László voltak. 1957 tavaszán Jevgenyij Dolmatovszkijt küldték Magyarországra – aki egyébként jó nevű költő volt, de főleg a dalszövegei voltak ismertek – azzal a feladattal, hogy próbálja rábeszélni a népi írókat, látogassanak el a Szovjetunióba. Paradox volt a helyzet, mert a sztálinista írók örömmel mentek volna, de Dolmatovszkij látta, hogy ők nem képviselnek semmilyen értéket. Mindent elkövettek azért, hogy Németh Lászlókat kicsábítsák valahogy. Dolmatovszkij Illyést még Tihanyban is kereste, de Illyés éppen „nem volt otthon”, nem állt vele szóba. Ezekről az eseményekről szól Dolmatovszkijnak ez a három, általam fellelt jelentése, ami az egyik nagy „fogásom” volt a moszkvai levéltárakban.

– *Amely tanulmányod lényegében újraírta a magyar irodalomtörténetnek ezt a fejezetét.*

– S ide tartozik József Attila „moszkvai fejezetének” feldolgozása is. Miután ’45-ben a moszkovita kommunisták hazatértek, az a kulturális politikai feladat állt előttük, hogy kialakítsák a magyar irodalomnak azt az ideológiai vonalát, ami „korszerű és forradalmi”. Nagyon könnyen megtalálták ehhez Petőfit és Adyt, de a harma-

dik alak problémát jelentett. A magyarországi kommunistáknak József Attila volt a természetes válasz erre. Akkoriban azonban a kommunista táboron belül három frakció volt: a Magyarországon maradt magyarországi kommunisták, a Moszkvából hazatértek, és egy nagyon szűk réteg, amelyik kint maradt Moszkvában. Az utóbbiak közé tartozott Hidas Antal, aki Kun Béla veje, Illyés Gyulának viszont iskolatársa volt, tehát jól ismerték egymást. Hidas Moszkvában Kun Bélával a háta mögött óriási karriert futott be, a Pravdatól kezdve szinte minden jelentős fórumon publikálta verseit, versszövegeit Szovjetunió-szerte énekelték. Amíg tehát a magyar kulturális vezetés úgy gondolta, hogy a magyar irodalom fő vonala a Petőfi–Ady–József Attila-vonal, addig a moszkvaiak, azaz Hidas Antal úgy gondolta, hogy sokkal jobban hangzana a Petőfi–Ady–Hidas Antal-triász, ezért akadályozta sikeresen évtizedeken keresztül, hogy József Attila életműve elfoglalhassa méltó helyét a Szovjetunióban, a szocialista irodalmi életben.

– *Még egy vonal felidézése érdekében visszatérnék Fülephez, pontosabban az őt körülvevő tisztelői körhöz, amelynek történetét pontosan idézte fel Fodor András kétkötetes naplója, az Ezer este Fülep Lajossal. Hivatali elődöd, Csanak Dóra is Fülep-tanítvány, s ide kapcsolódik Fodor Andrásnál keresztül Tüskés Tibor, Takáts Gyula. Munkáik feldolgozására Fülephez fűződő kapcsolatuk inspirált?*

– Igen, egyértelműen innen ered ez az érdeklődés. Fodor András például én ugyanolyan jelentős irodalomszervezőnek tartom, mint amilyen a 19. században volt Kazinczy. Óriási levelezésére gondolok, amivel mozgatta a kulturális, irodalmi élet szálait. A Fülep-témával kapcsolatosan még megemlítem, hogy filmet is forgattunk Fülepről, 2014-ben Kisfaludy András rendezésében. Nagyon szép munka volt, Firenzébe is elutaztunk, ahol Fülep hat évig élt, és ami óriási hatással volt rá. A filmezés mellett rádióztam is, 2015–2016-ban a Katolikus Rádióban volt állandó műsorom. Itt sikerült olyan

témákat felvetni, amelyek teljesen ismeretlenek voltak a magyar közönségnek. Beszéltem Innokentyij Szibirjakovról, erről a Bill Gateshez hasonlóan gazdag orosz milliárdosról, aki szerzetesként Athoszon fejezte be az életet, miután szétesztogatta óriási vagyonát. Másik emlékezetes témám volt Marija Jugyina, aki szintén teljesen ismeretlen Magyarországon. Talán a leghíresebb történet vele kapcsolatban a második világháború idején, '44-ben történt. Egy éjszaka egyik legkedvesebb darabomat játszotta, Mozart 23. zongoraversenyét. Csörgött a telefon a rádióban, és Sztálin jelentkezett. Megfagyott a vér mindenkiében, pedig csak az után érdeklődött, hogy felvették-e a darabot. A szerkesztő nem mert nemet mondani, holott a darabot nem rögzítették. Akkor kérem reggelre, válaszolta Sztálin. Azonnal a KGB-t riasztották, újra össze kellett szedni a zenekart, Marija Jugyinat. Amikor a karmesterek megtudták, hogy Sztálinnak kell a felvétel, kettő rosszullét miatt nem vállalta. Marija Jugyina pár nappal később 20 000 rubelt kapott, ami felfoghatatlan összeg volt. Jugyina – ez mutatja, hogy ki volt ő, azon túl, hogy az egyik legnagyobb női zongoraművész a 20. században – megköszönte Sztálinnak, és azt mondta, hogy ezt a 20 000 rubelt tovább fogja adni annak a templomnak, ahova jár, és imádkozni fog a főtitkár lelki üdvéért, hogy a bűneit bocsássa meg neki a Jóisten.

– Szeretném, ha a Magyary-könyvről is beszél-nénk röviden, aki azonban, lévén jogász-közigazgatási szakember, tudós volt, nem állt közel hozzád. Nyilván az orosz levéltári kutatásaid kapcsán botlottál bele Magyary oroszországi útjának dokumentumaiba, ami egy szintén rendkívüli felfedezés, s számos adalékkal szolgál Magyarynak a hatékony kormányzati felépítéssel kapcsolatos elképzeléseihez, túl azon, hogy hihetetlenül pontos képet és bepillantást ad az akkori szovjet hatóságok és tudományos élet működésébe.

– 2002-ben találtam rá a levéltárban az anyagra. Aki dolgozott moszkvai levéltárakban, az tudja, hogy amit megkapsz kedden, már nem

F. Csanak Dórával

biztos, hogy szerdán is megkapod. Tehát amikor megtaláltam, akkor kézzel mind a száz oldalt lemásoltam. A nyugati baloldali értelmiség mintegy szakrális helyként közelített Moszkvához a húszas-harmincas években, divat volt Moszkvába zarándokolni. Hosszan sorolhatnám, hogy ki mindenki járt ott, és az a felháborító, hogy semmit nem vettek észre, vagy inkább nem akartak észrevenni abból, hogy tízmilliókat semmisítettek meg, s az egész ország szinte egy koncentrációs tábor volt. Ebben a légkörben jelent meg Magyary Zoltán, aki egy konzervatív, katolikus szakember, tudós volt, s aki a Szovjetunióba akart utazni, de a saját pénzén. Nem ideológiai szempontok vezérelték őt, hanem meg akarta nézni, hogy közigazgatási szempontból hogyan működik a Szovjetunió, mint egy lehetséges államszervezési modell. 1935-ben került sor erre az utazásra, s Magyary azt szeretne volna, ha Sztálin is fogadja, de hát szóba sem álltak vele. Nagyon tapintatosan bár, de kellemetlen kérdéseket tett föl, és természetesen minden lépését megfigyelték, min-

A Cs. Szabó László-díj átvételekor, 2019-ben

denről jelentettek. Ezt a száz oldal anyagot találtam meg, és publikáltam ebben a kötetben, ami Magyary életrajza tekintetében is számos fehér foltot tüntetett el.

– *Fordításaid is egyre-másra jelennek meg, ezen a téren is egyedi és különleges a témaválasztásod.*

– Három ember volt a Szovjetunióban, akit nem mertek bántani: Szolzszenyicin, őt kiutasították az országból, Szaharov, atomfizikus, a hidrogénbomba megalkotója és Igor Safarevics, aki matematikus volt. Safarevics 17 évesen végezte el az egyetemet, és egyébként csak azért kezdett matematikával foglalkozni, mert bár a történelem mindig érdekelte, belátta, hogy a Szovjetunióban a történész szakmát nem lehet tisztességesen művelni. A világ egyik vezető matematikusa lett, 19 évesen kandidátus volt, 23 éves korában már nagydoktor. A '70-es években Szolzszenyicin harcostársaként az emberi jogokért küzdött, jelen volt akkor is, amikor a KGB elvitte Szolzszenyicint a lakásából. Az 1970-es években, Moszkvában nyilvános sajtótájékoztatókat tartott a nyugati újságíróknak,

amihez akkoriban elképesztő bátorság kellett. Talán a leghíresebb könyve *A szocializmus mint világtörténelmi jelenség*, amelyben bemutatja, hogy a szocializmus nem egyszeri orosz, hanem az emberiség történetét végigkísérő jelenség. Ezért szerettem volna a magyar olvasókat megismertetni ezzel a könyvvel.

– *Tizenegy éve vezeted a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárát. Király István kéziratok hagyatékát is te dolgoztad fel. Te írtad Király Naplójának – kismonográfia léptékű – utószavát is, ami az előzmények ismeretében nem volt meglepő, ugyanakkor annak nézőpontja újszerű és némiképpen váratlan is volt.*

– 1986-ban kerültem a Kézirattárba, kéziratok hagyatékokat dolgoztam fel sokáig, huszonvalahány évig abban a szobában dolgoztam, ahol Arany János is lakott, amikor főtitkár volt, és most is ott van az a kályha, amelyik Arany Jánosnak melegített, és ott áll a fotelja a sarokban. Ki merem jelenteni, hogy Király nemcsak a Kádár-rendszernek volt a legjelentősebb irodalomtörténésze, hanem Horváth János mel-

lett a 20. század egyik legfelkészültebb, legmeghatározóbb magyar irodalomtörténésze is volt.

– *Ugyanakkor az ötvenes évektől elég ellentmondásos a szerepe...*

– Kétségtelenül! Nagyon finoman fogalmazva! '45 után belépett a kommunista pártba, és attól kezdve a párt vonalát képviselte. Ugyanakkor – bár ma divat őt elmarasztalni – védeni szoktam, hiszen például, amikor az '50-es években a Csillag főszerkesztője volt, hosszú idő után ő volt, aki Pilinszkyt, Weöres Sándort, Németh Lászlót közölte. Király a Sárospataki Református Kollégium diákja volt, minden tanulmányi versenyt megnyert, óriási jövőt jósoltak neki, később Eötvös-kollégista lett, de ennek ellenére Németh László és Szabó Dezső voltak a meghatározó élményei. Innen jutott el 1958-ban a népi írók elleni határozat megszövegezéséig.

– *Ugyanakkor kétségtelenül ő az, aki a Szabó Dezső-képet megpróbálja árnyalni az Alföldben, ráadásul a korábbi szövetséges baráttal, Nagy Péterrel megy szembe, amikor is a Szabó Dezsőt még a hatvanas években kialakított és minden tekintetben elmarasztaló Nagy Péter-képet bontja darabjaira, könyvnyi terjedelmű, háromrészes tanulmányában.*

– Királynak óriási fegyverténye volt, hogy '86-ban, az Alföldben hatalmas cikksorozatot írt Szabó Dezsőről, ahol sokkal árnyaltabban, finomabban festi le ezt a leegyszerűsített, durva Szabó Dezső-képet. Természetesen ezt baloldali baráti körében nagyon nehezményezték.

– *Korábban említettük a Radnóti-kiállítást, de úgy tudom, nemcsak ezt rendezted, hanem számos jelentős kiállítással gazdagodott a magyar kulturális élet jóvoltából.*

– 2009-ben rendeztem a Radnóti-kiállítást, az volt az első nagyobb kiállítás. Ami azután nagyon kedves volt nekem, a 2016-ban megrendezett Vörösmarty-kiállítás, ahol hosszú idő után ismét látható volt a *Szózat* eredeti kézírata. A Kézirattárnak van a legnagyobb Vörösmarty-gyűjteménye, amihez azonban tudni kell, hogy

az '50-es években pártutasítással a gyűjteményt szétzilálták, és a Vörösmarty-relikviákat elvittek tőlünk. Nagyon-nagyon hosszú diplomáciai próbálkozások után, lényegében a kiállításra sikerült visszaszerezni Vörösmarty íróasztalát, sakk-készletét és a többi relikviát is, így kerülhetett újra egybe a gyűjtemény.

– *Mi volt az utolsó munkád?*

– Amiről még nem nagyon lehetett hallani, az a tavaly decemberben megjelent Thomas Ender osztrák tájképfestő, akvarellfestő albuma, aki a 19. század '60-as '70-es éveiben végigjárta a Felvidéket, és 219 gyönyörű akvarellt festett. Nálunk szinte teljesen ismeretlen a munkássága. Gyönyörű album született ebből, most dolgozunk az angol kiadásán.

– *Mikor mész legközelebb Oroszországba kutatni?*

– Most van rá esély, mert egy fiatal moszkvai történésszel, valamint Seres Attilával pályázatot nyertünk. Seres Attilával együtt adtuk ki 2019-ben a hruscsovi korszakról szóló 600 oldalas dokumentumgyűjteményt.

– *Jól látható, hogy ez nem egy lezárt életút, szinte napról napra új kihívásoknak felelsz meg, és most csak egy pillanatfelvételt készítettünk az eddig látható eredményekről. Nyilván tele vagy könyvek, tanulmányok, kiállítások terveivel, kéziratokkal. Remélem, húsz év múlva ugyanitt fogunk tudni ülni és beszélgetni a következő húsz éved terméséről.*

– Legyen így!

Petrik Béla

Petrik Béla
(1965, Budapest)
jogász, irodalomtörténész